

TULUM VE NEFİR SUNUMU RAPORU

HAZIRLAYAN

ADI SOYADI : BERNA LARA KASAR

ÖĞRENCİ NUMARASI : 120180502

TESLİM TARİHİ : 14/01/21

DERS ADI : ÇALGI BİLGİSİ I

DERS YÜRÜTÜCÜSÜ : SAİR SİNAN KESTELLİ

TULUM

1. GENEL ÖZELLİKLERİ

A. SÖZLÜK TANIMLARI

TTü: "peynir türü" [Meninski, Thesaurus, 1680]

*tulum peyniri ve basdırma ve bâdâm ve noxud*TTü: "... gayda" [Ahmed Vefik Paşa, Lehce-ı Osmani, 1876]

tulum: Tam çıkarılmış post. Yağ tulumu, peynir tulumu. tulum gayda."... işçi giysisi" [TDK, Türkçe Sözlük, 1. Baskı, 1945]

tulum: (...) 4. Pantolonu ile göğüs kısmı bitişik olan çocuk veya işçi giysisi.

~ **Moğ** tulum deri torba

Not: ETü *tulguk/tolkuk* ("deri torba") ile Moğolcadan alıntı olan *tulum* eş kökenli olmalıdır.

Benzer sözcükler: tulum çıkarmak, tulum peyniri

(Nişanyan Sözlük, [URL-1](#))

Tulum: Önü yarılmadan bütün olarak çıkarılmış hayvan derisi. Tulum, içine yağ, peynir, kavurma gibi yiyecekler konulup saklamada kap olarak kullanıldığı gibi, kuyudan su çekmek için kova olarak da kullanılır.

(ÖZBEK, Mehmet *Türkülerin Dili* Ötüken Neşriyat, 2009.)

Tulum: Küçükbaş hayvanların derilerinin tek parça hâlinde (tulum) çıkartıldıktan sonra, kol ve bacağı "ağızlık" ve "çifte" eklenerek oluşturulan üflemeli çalgı. Tulumun içinde hava biriktirilerek ve zaman zaman tekrar üflenip hava depolanması sağlanarak oluşturulan temel çalışma prensibi vardır. Bu çalgının ucuna takılan "nav" ve "çifte" aracılığıyla ses üretilir. Doğu Karadeniz yörelerinde yaygın ise de XX. Yüzyılın sonlarına kadar Doğu Anadolu'da da rağbet görmüştür. Ses yapısı ve çalım tekniği aynı aileden olan "gayda"dan farklılık gösterir. Halk arasında yalnızca tulum demekle yetinen kişiler olduğu gibi, eskiler arasında "tulum düdük", "tulum boru", "kayda" ve "tulum zurna" terimlerini kullananlar da vardır.

(DUYGULU, Melih *Türk Halk Müziği Sözlüğü* Pan Yayıncılık, 2014.)

B. TARİHÇE

Tulum, Lazcasıyla “guda”, küçükbaş hayvancılığın yapıldığı ve kamışın yetiştiği bölgelerde yapılması mümkün bir çoban çalgısıdır. Türkiye’de Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu’da çoklukla görülen bir çalgıdır. Birçok yörede popüler olmasına rağmen yöresi Rize, Artvin, Erzurum ve Gümüşhane illeri kabul edilebilir. Açık alan çalgısı olup düğün, kına, yayla festivali gibi birçok etkinlikte rol oynadığı görülür. Herhangi bir eşlik saz olmadan icra edilebilir. Günümüzde popüler müzikte de kullanıldığı görülmektedir. (Bknz: Kazım Koyuncu, Zuğaşı Berepe, Volkan Konak, Grup Marsis.) (YAZICI, Cem *Tulum Çalgısının Popülerleşmesi Sürecinde Yeni İcra Teknikleri ve Ortamların Oluşması*, Bursa Uludağ Üniversitesi Türk Müziği Teorisi ve Etnomüzikoloji Programı Yüksek Lisans Tezi, 2019.)

Müzikolog Mahmut Ragıp Gazimihâl’in *Türk Nefesli Çalgıları* adlı kitabında, Gazimihâl’in tulumdan “tulum zurna” olarak bahsettiği görülmektedir. Fakat etnomüzikolog Laurence Picken, *Türkiye’nin Halk Müziği Çalgıları* adlı çalışmasında, Doğu Karadeniz yörelerinde “tulum zurna” tanımıyla hiç karşılaşmadığını belirtmiştir. (YILMAZ, Oğuz *Tulum Çalgısının Yapısal ve İcrasal Özellikleri*, EJMD, 2018.)

Tuluma benzer çalgılar dünyanın pek çok yerinde farklı isim ve şekillerde görülmektedir. Buna örnek olarak İskoçya’nın çokça kullanılan gayda çalgısı gösterilebilir. Lazcada tulum anlamına gelen *guda* kelimesi ile Bulgarca ve Trakya’da kullanılan Türkçedeki *gayda*, Gürcücedeki *gudastviri* ve Makedonca *gajde* kelimelerinin benzerliği dikkat çekici seviyededir. Bu kelime benzerliklerinden yola çıkarak, bu yörelerin birbirleriyle iletişim halinde oldukları ve birbirlerinden etkilendikleri varsayılabilir.

2. ÇALGININ YAPISI

A. HS SINIFLANDIRMASINDAKİ YERİ VE KODU

HS sınıflandırması, titreşimin olduğu yere göre yapılmış bir sınıflandırmadır. Tulum çalgısı, üflemlili bir çalgı olup *aerofon* sınıfına girmektedir. HS kodu ise 9205’tir. Bu kod, “diğer üflemlili çalgılar” olarak geçmektedir. Bu kodun altında tulum ve gayda gibi çalgıların yanı sıra klarnet, trompet ve akordeon gibi çalgılar da vardır. ([URL-2](#))

B. BÖLÜMLERİ VE MALZEMELERİ

Tulum çalgısı, beş ayrı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler: Deri, Ağızlık, Nav, Dillik ve Analık'tır.

i. Deri

Koltuk altına sıkıştırılan, son aşamada genelde kadife bir kumaşla kaplanan kısımdır. Ağızlık ile Nav bu kısma bağlanır. Üflenlen havayı depolar ve eşit bir şekilde dillere dağıtır. Yüzeyinde, inek gibi diğer hayvanların derisine göre daha az değişkenlik göstermesi sebebiyle beş, altı aylık oğlak derisiyle yapılır.

Şekil 1. Tulumun Deri kısmı. (BEKAR, Bülent, *Tulum Ürünleri*, [URL-3](#))

ii. Nav

Analık yatağı, dil yuvası ve kepçe bölümlerinden oluşan, derinin sol altına bağlanan bölümdür. Kepçe kısmı sesin yayıldığı yerdir.

Nav kısmı, genel olarak Şimşir ağacından yapılmaktadır. Fakat Şimşir ağacının kullanılabilmesi için 100-150 yıllık bir zaman geçmesi gerekir. Bu sebeple lütiyeler Armut, Erik, Dut, Akasya, Ardıç gibi çeşitli ağaçları da Nav malzemesi olarak kullanmaktadır.

Şekil 2. Tulumun Nav kısmı. (BEKAR, Bülent, Tulum Ürünleri, [URL-3](#))

iii. Ağızlık

Derinin sağ ön ayağına bağlanan ve icracının üfleme eylemini gerçekleştirdiği ahşap kısımdır. Derinin içinde kalan deliğinin üzeri muşamba ve kauçuk gibi malzemelerle kapatılmıştır. Genel olarak on beş cm uzunluğundadır. Bu bölümün yapımı için kullanılan ağaç tipi için özel bir şart olmamakla beraber, sürekli üflenmesi sebebiyle içerisinde oluşabilecek kuruluğu önlemek amacıyla sert ağaçlar kullanılmasının daha yararlı olacağı çeşitli lütiyelerce belirtilmiştir.

Şekil 3. Tulumun Ağızlık kısmı. (BEKAR, Bülent, Tulum Ürünleri, [URL-3](#))

iv. Analık

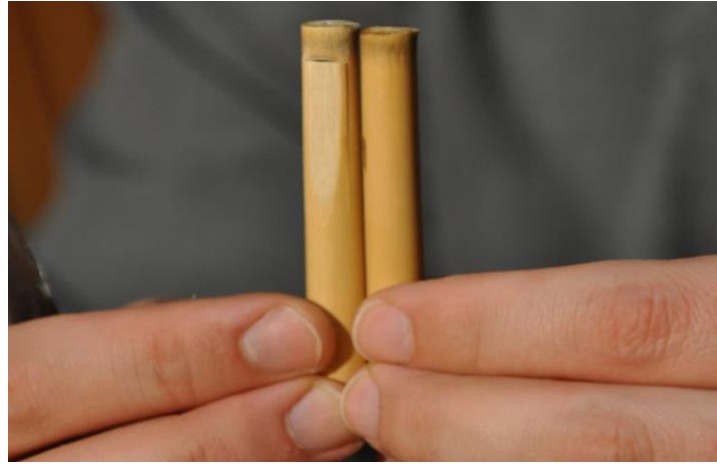
Deliklerin bulunduğu, iki adet kamışın yan yana gelmesiyle oluşan kısımdır. Aynı ölçüde iki adet kamış bulunamaz ise malzeme olarak alüminyum da kullanılabilir. Fakat çok tercih edilmemektedir.

Şekil 4. Tulumun Analık kamışları. (BEKAR, Bülent, *Tulum Ürünleri*, [URL-3](#))

v. Dillik

Dillik, sesin elde edildiği kısımdır. Uç kısmındaki yarık, Ağızlık bölümünden üflenen hava ile titreşim elde eder. Böylece ses elde edilir. Malzeme olarak toprak kamışları kullanılır.

Şekil 5. Dillik. (BEKAR, Bülent, *Tulum Ürünleri*, [URL-3](#))

Şekil 6. Dillik bölümünün Nav içindeki konumu. (BEKAR, Bülent, Tulum Ürünleri, [URL-3](#))

3. ÇALGININ YAPIMI

İlk olarak Nav kısmına şekil verilir, kepçe bölümü ölçülendirilir., Analık kısmı belirli ölçülerle açılır, Dillik yuvası ölçülendirilir. Sonrasında kepçe bölümü matkap yardımıyla oyulur, ıskarpela yardımıyla ise kepçenin iç kısmı genişletilir. Aynı şekilde matkap yardımıyla Analık yatağı açılır, ıskarpelayla düzeltilir ve genişletilir. Dillik yuvası da aynı şekilde açılır. Tüm bu işlemlerden sonra zımpara işlemi yapılır.

Birbiriyle eş toprak kamışından Analıklar, Analık yatağına yerleştirilir. Beş deliğin açılması işlemi, ısıtılmış silindirik demir bir parça yardımıyla gerçekleştirilir. Bu delikler iki, iki buçuk cm aralıklarla işaretlenerek delinir. Bu ölçüler Nav'ın uzunluğuna göre değişkenlik gösterebilir.

Dillik yapımında kullanılan kamışlar iki sene bekletilir, bıçakla 9 mm kalınlığında, 7 cm uzunluğunda kesildikten sonra yağda kavrulur. Kavrulduktan sonra fazla yağlarından arınması için fırına verilir. Diller kullanılmaya hazırlandıktan sonra toprak kamışların uç kısmından bir yarık oluşturulur. Bu yarığın uzunluğu veya kısalığı elde edilecek ses için oldukça önemlidir. Eğer olması gerekenden uzun olursa daha pest bir ses elde edilir. Ayrıca bu yarık oluşturulurken oluşan çapaklar temizlenmezse çalgının akort edilmesi zorlaşır.

Son olarak, Nav ve Ağzlık oğlak derisinden yapılmış ve hasıl işleminden geçmiş Deri kısmına bağlanır. (YILMAZ, Oğuz *Tulum Çalgısının Yapısal ve İcrasal Özellikleri*, EJMD, 2018.)

4. SES GENİŞLİĞİ VE DİZİSİ

Ses genişliği sol-mi arası seslerdir. Çalgıda Uşşak dörtlüsü ve Hüseyini beşlisi dizileri icra edilir. Tulum çalgısında altı farklı ses elde edilmekte, bu sesleri elde edebilmek için klavyede belli deliklerin boş bırakılması gerekmektedir. Sol-Rast, La-Dügâh, Si bir koma bemol-Segâh, Do-Çargâh, Re-Nevâ, Mi-Hüseyini perdeleri elde edilir. Aralık tınlatmak için iki ayrı kamıştan sesler elde edilebilir. Kullanılan aralıklar ikili, üçlü, dörtlü ve beşli aralıklar olabilir.

Şekil 7. Yerinde Hüseyini Beşlisi. (Esendere Kültür ve Sanat Derneği [URL-4](#))

5. AKORTLAMA

Çalgının akortlanmasında kullanılan yöntemlere örnek olarak delikleri bal mumu ile kaplama, dil dış çapının inceltilmesi, dil boyunun kısaltılması, dil etrafının ipe sarılması gibi çeşitli yöntemler gösterilebilir. Çalgının iki farklı kamışı, aynı frekansta akortlanmalıdır. Herhangi birisinde değişiklik meydana gelirse çalgının akordu bozulmuş sayılır. Si, La ve Sol karar seslerinde akort edilir.

6. ÇALGININ İCRASI

Muzaffer Sarısözen, tulum çalgısı hakkında yaptığı araştırmalarda icrası hakkında şu cümleleri kurmuştur:

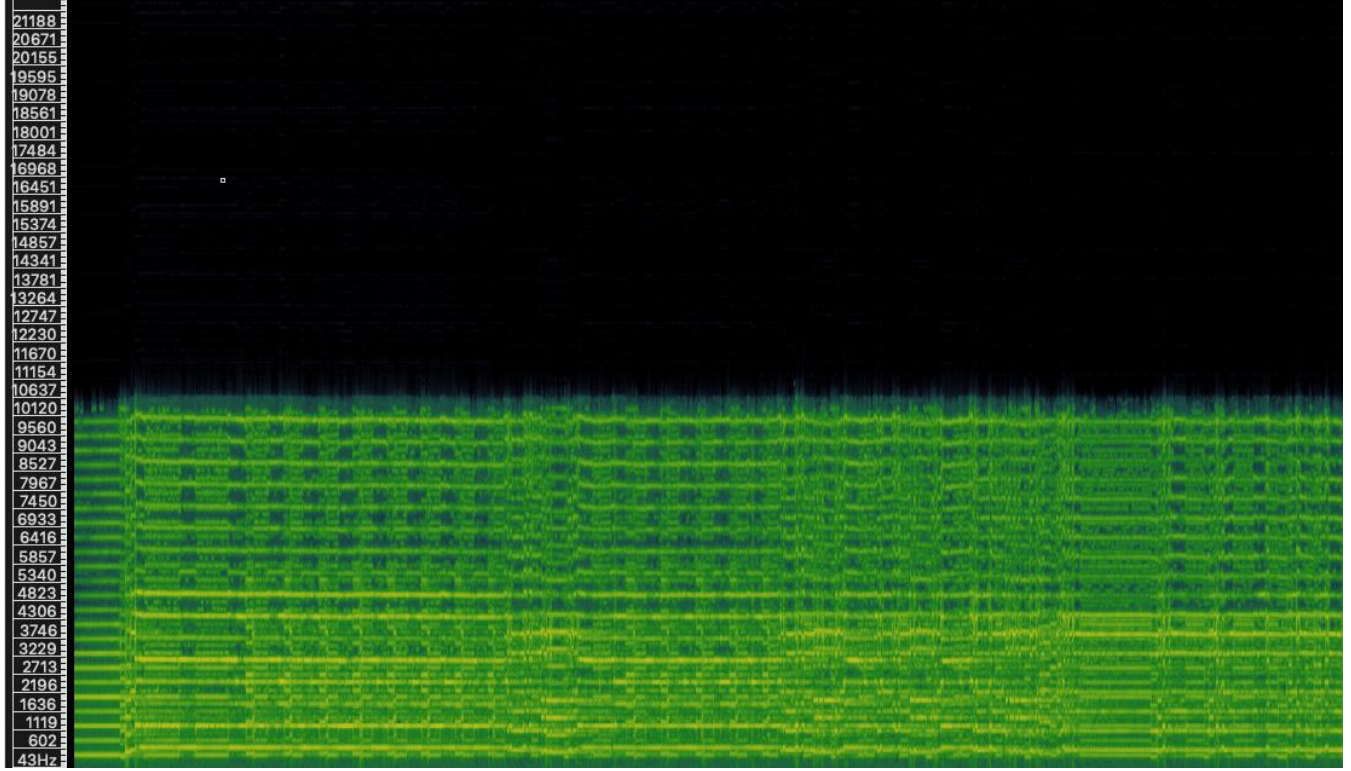
“Tulumda parmak değiştirme, çalınan parçada, kullanılması gereken aralığa göre, parmakları geri çekerek ikinci parmak boğumunun yerine birinciye getirmek, yahut parmak ucu ile, birinci boğumdaki sesi tutarak, ikinci boğuma gelen perdeyi açık bırakmak ve bu şekilde bütün parmakları işletmek demektir. Her vakit büyük bir intizam içinde yapılan parmak değiştirmeler, tulumun cazibesini arttırır. Yapılışına bakılınca, ünisondan başka ses işitilmesine ihtimal verilemeyen tulumdan tespit ettiğimiz, iki, üçlü, dörtlü, beşli aralık taşıyan çiftseslilik, hep bu parmak değiştirmelerin sonucudur. Parmak değiştirmelerin pek önemli sonuçlarından birisi de şudur: Tulumun çiftesi ünisonudur. Bir hizada bulunan bu sestaş perdelerin her ikisini tek parmak idare eder. İşte halk sanatçıları bu güç şartlar içinde, kontrer, direkt, oblik yürüyüşleri yaratmaya muvaffak olur ki, onlardaki sanat kabiliyetinin yüksekliğine bundan daha kuvvetli belge bulunamaz” (SARISÖZEN, Muzaffer. *Türk Halk Musikisi Usulleri*, Ankara: Resimli Posta Matbaası, 1962.)

Tulum çalgısı kısıtlı ses üretir fakat enerjisi çok yüksek bir çalgı olduğu için herhangi bir eşlik sazı olmadan düğün, kına, yayla festivali gibi eğlencelerde kullanılabilir. Rize çevresi ve Hemşin bölgesinde köy düğünlerinin simgesi ve başrolü haline gelmiştir. Hatta bazı düğünlerde birden fazla tulumcu olduğu bile görülebilmektedir. Özel günlerde ve eğlencelerde kullanılması sebebiyle, kadife kılıfındaki cebi sayesinde para talep edebilen bir çalgı olduğu da dikkat çeken bir detaydır.

Şekil 8. Tulum eşliğinde horon oynanması.

7. SPEKTOGRAMDAKİ YERİ

NEFİR

1. GENEL ÖZELLİKLERİ

A. SÖZLÜK TANIMLARI

tronba - Fa: nafir - Tr: burgular [borular]

~ *Fa nafir* نفير [#nfr] savaş borusu, trompet

(Nişanyan Sözlük, [URL-1](#))

Nefir [>nöfer, nöfür, nöhür, nühür]: Boynuzdan yapılan ve yalnızca tek ses çıkarabilen üflemeli çalgı. Halk arasında birkaç yörede çobanların birbirleriyle haberleşmek için kullandıkları bir çalgı iken (Ordu, Tokat, Niğde) şehir Bektaşîleri ve Babagân Bektaşîler'in âyinlerinde kullandıkları özel bir çalgı konumundadır. Müsevî ve Hristiyan toplumlarının dini müziklerinde de kullanıldığı bilinmektedir. Bazı yerlerde zurnaya “nühür” denilmekte ise de sözcüğün “nefir”den geldiğini söyleyebilmek için yeterli araştırma yoktur.

(DUYGULU, Melih *Türk Halk Müziği Sözlüğü* Pan Yayıncılık, 2014.)

B. TARİHÇE

Nefir, Arapça'da “topluluk” anlamına gelmektedir. İnsanları toplamak amacıyla üflenen bir boru olmasının bu ismin verilmesinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Haydar Sanal'a göre nefir, borguyun nefir ile aynı sazdır.

Nefirin ilk müzik aletlerinden biri olduğu düşünülmektedir. Hayvan seslerinin taklidini yapmak müziğin ilk ortaya çıkışı üzerine teorilerden biridir. Tarihte uzun yıllarca hayvanların boynuzlarının içerisinde gizli güçler olduğu düşünülmüştür. Bu fikir, boynuzun tanrılarla iletişim için kullanılan bir alet olmasına yol açmıştır. Ayrıca üflemeli çalgıların atası kabul edilir. Birçok kültürde farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Ayinlerde tanrılara adak sunarken, bir olayın başlangıcı ya da bitişi belirtilirken, gündelik hayatta iletişim, savaş sireni gibi birçok görevde kullanılmıştır.

Türkler de boynuz boru kullanmış, farklı zamanlarda kullandıkları boynuzlara burguy, bûk/buğ, boru-kırtık, kartak/kutak olarak adlandırmışlardır. Müslüman olduktan sonra çalgılarına da Arapça isimler verdikleri için, boynuz boruya da nefir demişlerdir.

Mehterlerde metal boru kullanımı arttıkça boynuz borunun kullanımının azaldığı gözlemlenebilir. Fakat Sufilerin müzik eşliğinde yapılan ritüellerinde boynuz boru kullanımında bir azalma görülmemiştir. Nefirin tasavvufi hayat tarzı ve kültüründe çok önemli bir simge olduğu bilinmektedir.

Tek ses çıkaran bir çalgı olmasına karşın hemen hemen her alanda yerini bulmuştur. Askeri alanda savaş habercisi olmasıyla beraber tasavvufta birçok anlamda kullanılmıştır. Buna bir örnek olarak, nefire “yuh/yuf” borusu tabiri kullanılması gösterilebilir. Sufilerin, beğenmedikleri bir insanı gördüğünde boruyu üflemeleri, bu tabiri kullanmalarının sebebidir. (GÜRAY GÜLYÜZ, Bahriye *Tasavvufi Bir Çalgı Olarak Nefirin İkonografik Evrilimi*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Kış 2020/Sayı 96)

Verilen bilgilerden yola çıkarak nefirin sadece bir çalgı olmayıp, birçok imgesel anlam taşıdığı ve birçok durumda birincil bir haberleşme aracı olarak kullanıldığı söylenebilir. Bunun sebebi malzemesi, şekli ve sesi olabilir.

Şekli sebebiyle İsrail Borusu ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar ile benzerliği de göz ardı edilemeyecek seviyededir.

Çoğu nefirde kepçe kısmının kükreyen bir ejder olarak tasarlandığı görülür. Oyma, kabartma ve kakma teknikleriyle ejderin detayları yapılır. Bazı proto-Türk kabilelerinin ejdere taptığı ve dolayısıyla ejdere adak adama ayinleri düzenledikleri bilinmektedir. İslamiyet'i benimsemeden önce Türkler, ejderi yağmur, bolluk, güneş-ay, gökyüzü-yer, su-ateş gibi kavramlarla ilişkilendirmişlerdir. İslam'da kötülük ve felaketi temsil ettiği için, tasavvufta ejder şeklindeki nefirin korkutmak amaçlı da kullanıldığı varsayılabilir. (GÜRAY GÜLYÜZ, Bahriye *Tasavvufi Bir Çalgı Olarak Nefirin İkonografik Evrilimi*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Kış 2020/Sayı 96)

2. ÇALGININ YAPISI

A. HS SINIFLANDIRMASINDAKİ YERİ VE KODU

HS sınıflandırması, titreşimin oluştuğu yere göre yapılmış bir sınıflandırmadır. Nefir çalgısı, üflemeli bir çalgı olup *aerofon* sınıfına girmektedir. HS kodu ise 9205'tir. Bu kod, “diğer üflemeli çalgılar” olarak geçmektedir. Bu kodun altında tulum, gayda, klarnet, trompet ve akordeon gibi çalgılar da vardır. ([URL-2](#))

B. BÖLÜMLERİ VE MALZEMELERİ

Nefirin birçok çeşidi vardır. Tasavvuf müziğinde, sufilerin ayinlerinde kullanılan nefir sadece boynuzdan, kemikten oluşurken; Osmanlı'da mehterde kullanılan nefirin ağızlık kısmı ve kepçe kısmının metalden, gövdesinin ise kemikten yapıldığı görülmektedir.

3. ÇALGININ YAPIMI

Genellikle büyükbaş hayvanların başlarının iki üst kısmında bulunan boynuz kesilir. İçi boş boynuzun sivrilene kısmı kesilerek ağızlık oluşturulur.

4. SES ÖZELLİKLERİ

Sipsi, kaval, ney gibi başka üflemeli çalgılarda bulunan delikler nefirde yoktur. Bu sebeple sadece tek bir ses çıkarabilir, melodi çıkarmaya elverişli değildir. Sesin yüksekliğini ve yayılma sahasını ağızlıktan gönderilen hava akımının gücü etkiler. Enerji kaynağı icracının üfleme gücü, enerji iletimi ağızlık, rezonans titreştiricisi boynuzun içi, ses yayıcısı ise boynuzun kepçe kısmıdır.

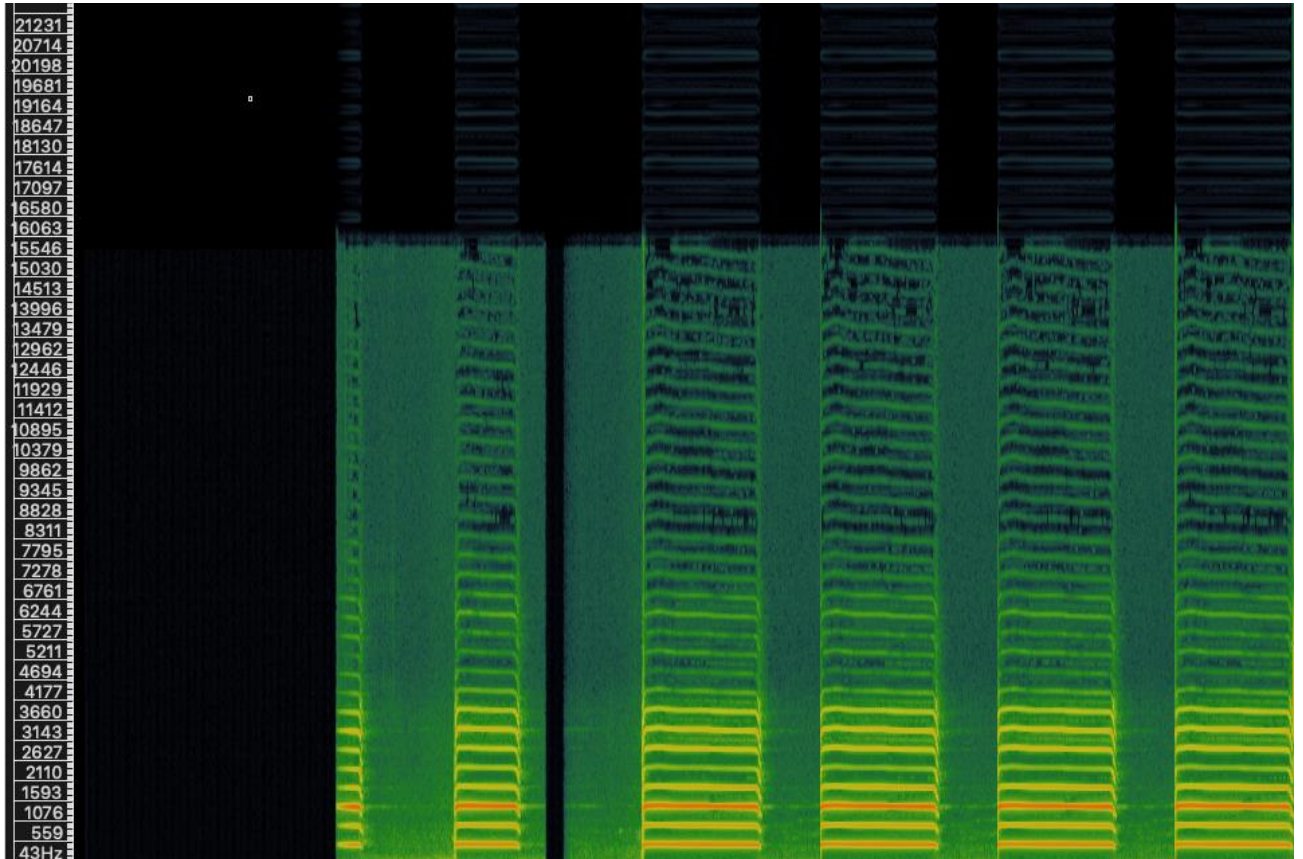
5. ÇALGININ İCRASI

Sesinin yüksek olması sebebiyle açık alan çalgısıdır. Agresif ve korkutucu bir hayvan böğürmesine benzeyen yüksek bir sese sahip olması, bir orkestranın parçası olmaktan çok tek başına icra edilmeye elverişli olduğunu gösterebilir.

Türkiye coğrafyasında yaşamış nefiriler üç adet makam icra etmiştir. Bu makamlar nefir-i rihlet, nefir-i âmm ve nefir-i hâs makamlarıdır. Türklerin göçebe yaşadığı dönemde nefir-i rihlet makamının üç kez çalınması, halka bulundukları yerden başka bir yere göç etmeleri gerektiğini bildirmek amaçlı kullanılmıştır. Yerleşik hayata geçtiklerinde, nefir-i âmm makamı, daha önceden savaşmak için seçilmiş genç erkeklerin yine daha önceden kendilerine belirtilmiş yerlerde kılıç kuşanarak toplanıp şehri savunmaları için kullanılmıştır. Nefir-i hâs makamının yedi kere çalınması, çok ciddi bir saldırının olacağı ve tüm halkın kılıç kuşanıp savaş pozisyonuna geçmesini belirtmek için kullanılmıştır. (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi [URL-5](#))

Savaş borusu olarak kullanılmasının yanı sıra Sufi ayinleri ve kültüründe çok önemli bir yer kaplamaktadır.

6. SPEKTOGRAMDAKİ YERİ

KAYNAKÇA

DUYGULU, Melih *Türk Halk Müziği Sözlüğü* Pan Yayıncılık, 2014.

GÜRAY GÜLYÜZ, Bahriye *Tasavvufi Bir Çalgı Olarak Nefirin İkonografik Evrilimi*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Kış 2020/Sayı 96.

ÖZBEK, Mehmet *Türkülerin Dili* Ötüken Neşriyat, 2009.

SARISÖZEN, Muzaffer. *Türk Halk Musikisi Usulleri*, Ankara: Resimli Posta Matbaası, 1962.)

YAZICI, Cem *Tulum Çalgısının Popülerleşmesi Sürecinde Yeni İcra Teknikleri ve Ortamların Oluşması*, Bursa Uludağ Üniversitesi Türk Müziği Teorisi ve Etnomüzikoloji Programı Yüksek Lisans Tezi, 2019.

YILMAZ, Oğuz *Tulum Çalgısının Yapısal ve İcrasal Özellikleri*, EJMD, 2018.

Nişanyan Sözlük, [URL-1](#)

Taric Support, [URL-2](#)

BEKAR, Bülent, *Tulum Ürünleri*, [URL-3](#)

Esendere Kültür ve Sanat Derneği [URL-4](#)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi [URL-5](#)